

**UNIVERSITY
OF TURKU**

This is a self-archived – parallel-published version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details. When using please cite the original.

AUTHOR	Sara Sintonen, Mikko Snellman
TITLE	Kirja muovitettuna – Koulukirjojen päällystämisen uusmaterialistista tulkintaa
YEAR	2024
VERSION	Publisher's PDF
CITATION	Sintonen, S., & Snellman, M. (2024). Kirja muovitettuna: Koulukirjojen päällystämisen uusmaterialistista tulkintaa. <i>Kulttuurintutkimus</i> , 41(3), 53–61. Noudettu osoitteesta https://journal.fi/kulttuurintutkimus/article/view/144776
LICENSE	CC BY NC ND

Essee

Kirja muovitettuna – Koulukirjojen päälystämisen uusmaterialistista tulkintaa

Sara Sintonen &
Mikko Snellman

Koulukirjojen päälystämisen tematiikka on omanlaisensa, säännönmukaisesti esiin nouseva kokemustarina ja rituaali, joka voimistuu ja kehkeytyy usein kunkin lukuvuoden alussa. Koulukirjojen muovittaminen on koulukulttuurin materiaalista liikettä, jossa aine ja merkitykset kietoutuvat toisiinsa. Ihmisten tulee ymmärtää olevansa vain yksi osa kokonaisuutta. Muovitetuissa koulukirjoissa ovat samanarvoisina aktiivisina läsnä yhtä lailla aine, inhimillinen ja ei-inhimillinen. Tämän kertomiseen ja jakamiseen tarvitaan uusia ajattelemisen tapoja ja sanastoa, joita uusmaterialistinen tulkinta avaa.

Koulukirjojen päälystäminen on monia muistoja herättävä ja kokemuksia kirvoittava ilmiö, joka tuo konkreettisesti

koulun kotiin. Elokuussa 2022 *Helsingin Sanomien* mielipidekirjoitussivulla pohdittiin, miksi koulun oppikirjojen päälystäminen jää usein vanhempien harteille ja miksi oppikirjoja ylipäätään tarvitsee päälystää. Mielipidekirjoittelu jatkui vastauksella, jossa esitettiin ajatus, että oppikirjojen päälystämisen voisi sisällyttää vaikkapa käsityön opetukseen. Lehden toimittaja tarttui aiheeseen ja kirjoitti artikkelin siitä, miksi koulukirjojen päälystäminen on niin iso juttu ja miltä se vanhemman näkökulmasta kuulostaa (Oksanen 2022). Kirjoitukset saivat aikaan paljon vilkasta kommentointia lukijoiden keskuudessa.

Kommentteja lukiessamme huomasimme monien risteilevien ajatusten nousevan päähämme. Vieläkö koulukirjoja päälystetään? Esimerkiksi Kuopion kaupunginkirjasto luopui kirjojen muovittamisesta 2019 toteamalla sen olevan ilmastoteko (Yle 2019). Myös omat koulukirjojen päälystämiseen liittyvät lapsuuden muistot tulivat mieliimme, aivan kuten lehden lukijoillakin. Yksi kommentoija muisteli, kuinka koulukirjoja päälystettiin, jottei tieto katoaisi päälystämättömän, repaleisen kirjan mukana. Toinen muisteli, kuinka koulukirjoja päälystettiin hyllypaperilla, ruskealla voimaperillä, jämäköillä kuvalehtien sivuilla tai vanhoilla lahjapapereilla. Jonkun äiti oli jopa ommellut van-

hasta sadetakkikankaasta erikokoisia kirjanpäälystäjiä. Eräs kommentoija totesi päälystämisen olevan mukava tapa, jolla vanhemmat voivat osallistua lasten koulunkäyntiin ja näin myös osoittaa lapselle pitävänsä oppikirjoja tärkeinä asioina sekä osoittaa arvostavansa ylipäätään koulunkäyntiä. Kommentoijat pitivät koulukirjojen päälystämistä myös keinona niiden suojaamiseksi, sillä koulu-reput voivat joutua mitä ihmeellisimpiin paikkoihin.

Kirjoituksiin liittyvän kommentoinnin innoittamana päätimme lähteä pohtimaan oppikirjojen päälystämisen merkitystä ilmiönä ja oppikirjaa materiaalisena objektina sekä päälystämisen tekoa lähes riitinomaisena tapahtumana. Lehden moniulotteisen lukijakommentoinnin myötä ymmärsimme, että aihe tulee lähelle perheiden arkea, koskettaa ihmisiä laajasti ja kytkeytyy esimerkiksi yhteiskunnallisesti, kulttuurisesti ja materiaalisesti moneen asiaan ja aikaan.

Aloitamme ensin kuvaamalla esseistisesti koulukirjojen päälystämisen ihannutta ja kurjuutta. Sen jälkeen siirrymme pohtimaan, mitä uusmateriaalisuus teoreettis-metodologisena suuntaukseksi tarkoittaa ja minkälaisena erityisesti (koulu)kirjojen päälystäminen uusmaterialistisesta näkökulmasta voi näyttäytyä. Samalla tulemme pohtineeksi ylipäätään (oppi)kirjaa materiaalisena esi-

neenä. Toivomme tämän innoittavan lukijoitamme erilaisiin esine- ja materia-
pohdintoihin sekä muovittamisen mie-
lekkyyteen tai mielettömyyteen.

Päällystämisen ihanuus ja kurjuus

Täydellinen! Kiiltävä, puhdas ja rypy-
tön. Pinta kuin vastajäänyt lumeton
lampi marraskuussa. Edustava ja us-
kottava. Kliininen, hygieeninen, tur-
vallinen. Suojattu. Asia kunnossa. Nyt
kirja saa kulua oppijan käsissä.

Päällystäjän, kirjan ja muovin välille
kehkeytyy hehtinen kulttuurinen per-
formanssi. Päällystäjä irrottaa muovin
tarrapuolta suojaavan paperin, ja alun
perin rullalle pakattu muovi ei suostu-
kaan suoristumaan vaan pyrkii rullau-
tumaan takaisin mutkalle. Tarrapuo-
leltaan se tarttuu herkästi mihin tahan-
sa osuvaan kohtaan. Päällystäjän otsal-
le alkaa muodostua hikipisaroita, sillä
kaksi kättä ei tunnu riittävän toimenpi-
teen suorittamiseen. Apuvälineeksi otet-
tu viivoitinkaan ei auta. Yhtäkkiä tapah-
tuma ei ole päällystäjän käsissä, kirja ei
tahdo pysyä paikoillaan, ja niin koko sot-
ku on valmis.

Kontaktimuovissa on myös kaksi-
nainen rakenne: toisaalta se tarraa tiu-
kasti kiinni paperiin, johon se liimataan,
mutta samaan aikaan hyljeksi vettä ja
tahroja päälipuoleltaan. Näin se tallet-

taa liimautuneen puolensa ja hylkää, ir-
rottautuu ulkopuolisen aineksen tarrau-
tumisesta, myöhempien ”lisäysten” kiin-
nitymisestä. Tässä mielessä se toimii
kuin museoiden arkistointikäytäntö. Tu-
leeko koulukirjoista muovitettuna siten
jossain mielessä arkistokappaleita? Tal-
lentuuko tieto esinekirjan muovittami-
sen myötä tiiviimmin oppijaan? Nousee-
ko arvostus kirjaa kohtaan? Vai estääkö
muovittaminen oppimisprosessin häi-
riintymistä, sotkeutumista ja tahraan-
tumista tiedon ja muun, ei-siihen-kuu-
luvan aineksen välillä? Mihin muovite-
tut kirjat lopulta päätyvät? Samaan mu-
ovittamisen tematiikkaan liittyy myös
laminointi-into kouluissa ja erityisesti
päiväkodeissa. Kaikki tulee suojata lial-
ta ja kulumiselta. Suomessahan toki pa-
kataan myös kurkut muovikelmuun yk-
silöllisesti.

Uusmaterialismin näkökulman aineen merkitykseen

Kontaktimuovi, kirjamuovi, koulu-
laismuovi, päällystemuovi... Rakkaalla
lapsella on monta nimeä. Onko se teh-
ty fossiilisia raaka-aineita käyttämällä
vai ympäristöystävällisemmin vaikka-
pa sokeriruokoetanolista? Minkälai-
nen mahtaakaan olla kontaktimuovil-
la päällystetyllä kirjan hiilijalanjälki?
Kuinkahan monta muovilla päällystet-
tyä oppikirjaa maailmasta löytyy?

Uusmaterialismia voidaan pitää tutki-
muksellisena suuntauksena, joka koros-
taa aineellisten tekijöiden roolia ja mer-
kitystä. Useiden uusmaterialistiteoree-
tikkojen mukaan materia ei ole läsnä vain
passiivisena osapuolena, vaan materia
voi myös koskettaa ja liikuttaa meitä ole-
maan aktiivinen ja osallinen (mm. Barad
2007; Bennett 2020). Uusmaterialismia
seuraten olemme tiiviisti sidoksissa maa-
ilmaan, suhteisesti läsnä, alati liikkeessä
ja tulemisen tilassa, jossa materiaalilla on
oma sanottavansa. Aine ei ole mykkä. On
huomattavaa, että ihminen vaikuttaa toi-
minnallaan erilaisiin aineisiin ja olioi-
hin ja ne vaikuttavat ihmiseen. Tyypilli-
sesti ihmiset ajattelevat, että mikä tahan-
sa aine on passiivista ja mykkää, ja aine,
kuten luonnonvarat, on olemassa vain ih-
misen omia tarkoituksia varten. Ihmi-
nen katsoo oikeudekseen sumeilemat-
ta käyttää materiaa hyödykseen mielti-
mättä, mihin se johtaa. Filosofin Jane Ben-
nettin (2020) mukaan nimenomaa ku-
luttava elämäntapamme perustuu osin
käsitksemme materian elottomuu-
desta; katsomme oikeudeksemme käyt-
tää sitä lähinnä omien etujemme mukai-
sesti. Vaikka ihmiskeskeisestä ajattelusta
on päästävä eteenpäin, ei se tarkoita kai-
ken ei-inhimillisen ymmärtämistä aktii-
visena, vaan pyrkimystä uudelleenym-
märtää minää ja sen intressejä yhtenä
monesta (Bennett 2020, 154, 170–171).

Yhden mielenkiintoisen näkökulman tarjoaa fyysikko ja filosofi Karen Baradin (2007) kvanttifysiikkaa ja agentiaalista realismia yhdistävä näkemys. Tämän mukaan aine ja merkitys ovat toisiinsa kietoutuneita vaikuttaen toisiinsa. Aine vaikuttaa syvällisellä tavalla merkitysten muodostumiseen. Jotta voimme nähdä koulun käytänteitä uudesta näkökulmasta, eli ei-ihmiskekseisesti, irrottamatta (ihmis)tajuntaa ja älyä (ikään kuin oppimisen ainoata legitimoivaa ydinkenttää) ympäristöstään ja kohottamatta sitä sen oletettuun ylevään erinomaisuuteensa, meidän tulee hakea teoreettisia välineitä juuri materiaalisuuden syvemmiltä, yhdistäviltä tasoilta. Samalla tavoin kuin me emme voi irrottaa tajuntaa, mieltä ihmisen kehollisista prosesseista. Usmateriaalisuus ammentaa tulkinnoista, jotka katsovat rohkeasti yli perinteisten tieteenalarajojen.

Baradin (2007) mukaan aine ja merkitys eivät ole erillisiä elementtejä vaan palautumattomasti toisiinsa kiinnittyneitä, kietoutuneita, sotkeutuneita ja toisiinsa vaikuttavia elementtejä. Vaikka atomi voidaan pilkkoakin, ei ainetta ja merkitystä voida erottaa toisistaan. Merkityksellistäminen (*mattering*) eli aineen ja merkityksen toisiinsa vaikuttaminen, on samaan aikaan aineellisuuden ja merkityksenannon kysymys. Tästä seuraa se, ettemme ole maailmasta irti tai sen ulko-

puolella irrallisina etäisinä havaittsijoina koskaan, emmekä liioin tietyissä kohdin maailmaa eri aikoina, vaan me olemme osa maailmaa, osa elämän virtaavaa kokonaisuutta sen jatkuvassa intra-aktiossa, toiseksi-tulemisessa, yhdessä kehkeytyen. Käsite intra-aktio (yhteismuotoutuminen, kehkeytyminen) on yksi uusmaterialismin keskeisiä käsitteitä (ks. Kortekallio ym. 2021). Siinä korostetaan prosesseja yksittäisten toimijoiden sijaan. Tällöin käy selväksi, etteivät havaittsija ja objekti, luonto tai kulttuuri, ihminen ja luonto, aine ja mieli, voi olla erillisiä kenttiä tai toimijoita.

Kasvatuksessa, opetuksessa ja oppimisessa tämä tarkoittaa ennen muuta aineellisuuden, siis kaiken materiaalisen ulottuvuuden moninaisuuden ymmärtämistä läsnä olevana ja joka hetki vaikuttavana. Omilla kehoilla, opetustiloilla, arkkitehtuurilla, tuoleilla ja pöydillä, lasiseinillä, älytauluilla ja tietokoneilla, ja vaikkapa taiteellisilla materiaaleilla on vaikutuksensa opetukseen ja oppimiseen. Tätä ei suinkaan aina tiedosteta selkeästi, sillä ihmisellä on vahva taipumus habituaatioon, tottumukseen, nopeaan ja tehokkaaseen hahmottamiseen. Tätä ohjaa ennen kaikkea kulttuurinen ymmärrys, aiemmin oppimamme. Yhteisesti, kulttuurisesti omaksumamme tottumuksemme kertoo meille, ettei tuolilla ole nyt niin väliä oppimisen

kannalta, mutta sillä itseasiassa voi olla. Jos tuolilla voi keikkua tai pyöriä ja se päästää äänen, tämä voi olla oppilaalle kokeilun ja luovuuden hetki tai merkki kapinasta keskellä matematiikan tuntia. Tämä omaehtoinen kokeiluhetki voi vaikuttaa hänen ymmärrykseensä matematiikasta. Myös valon, äänen, ilmankosteuden, lämpötilan, käytävien, aulojen ja puisto- ja pelikenttien, istutusten, aitojen roolia on syytä miettiä. Samoin esimerkiksi kontaktimuovin ja kirjojen toimijuutta samanlailla tekijänä ja yhteismuotoutumisen osallisena kuin oppijan mieli tai äly, johon oppimisen prosessi on perinteisesti ja ainoastaan eristetty.

Kielen ylivalta on hallinnut ja hallitsee yhä oppimista. Usein ajatellaan, että oppiminen näyttäytyy kirjoitetussa ja puhutussakin kielessä. Jopa materiaalisuuden käsite on ”käännetty” kielelliseksi. Tosiasiat ovat muuttuneet vain kielen avulla ilmaistuiksi asioiksi. Toisin sanoen, se mikä ei ole kielellä ilmaistavissa ei ole välttämättä totta. Kulttuuri merkitsee ja samoin erilainen kielellinen vuorovaikutus, mutta aine itsessään on jäänyt merkitystä vaille – mykäksi. (Ks. Barad 2007.)

(Koulu)kirja on materiaallinen esine

Onko läpinäkyvä muovi valittu tarkoituksellisesti värittömäksi, läpi-

näkyväksi, jottei muovittamalla peitetä tai piilotella sisältöä, vaan päinvastoin annetaan se loistaa?

Kirja, eikä vain koulu- tai oppikirja, on materiaalis-kulttuuris-yhteiskunnallisena esineenä kiinnostava, sillä se liittyy kiinteästi lukutaitoon ja sivistykseen. Esineenä kirja liittyy gutenbergilaiseen kirjapainotaitoon, jota edelleen ajatellaan maailman yhtenä merkittävimmistä keksinnöistä. Painokoneiden yleistymisen myötä luku- ja kirjoitustaito alkoivat yleistyä Euroopassa. Suomessa ensimmäinen kirjapaino perustettiin vuonna 1642. Kirja on esine, joka on kytköksissä myös sen tekemiseen liittyvään teknologiakehitykseen. (Ks. Havu 2006; Kovala 2020.)

Meidän aikanamme teknologiakehitys ja erityisesti digitalisoituneen yhteiskunnan murros on ravistellut kirjoihin liittyvää esinekulttuuria ja ylipäätään teksti- ja lukemiskulttuureja monella tapaa jo monen vuosikymmenen ajan. Kehityskulut ovat saaneet aika ajoin monet huolestumaan rapautuvan lukutaidon puolesta ja suremaan vähenevää kirjakulttuuria. Tänäkin päivänä ollaan huolissaan lukutaidon heikkenemisestä sekä erityisesti lukevien lasten ja nuorten vähäisestä määrästä. Kulttuurintutkija Mikko Lehtonen (2001) muistutti jo kaksikymmentä vuotta sitten, kuinka

erilaisia lukemiseen ja kirjoihin liittyviä paniikkeja ja huoliaaltoja on koettu kautta aikain. Lehtonen (mt.) pohtii, kuinka haikaileminen kirjakulttuurin perään on kuin nurinkäännettyä utopismia, jossa nykyisyyttä ja tulevaisuutta koskevat toiveet projisoidaan menneisyyteen.

Kirjojen lukemiseen ja lukemista-pahtumiin liittyen kirjaa tai muuta lukemisen kohteena olevaa tekstiä voidaan tarkastella materiaalisena, aineellisena esineenä ja lukukokemusta kehollisena, aistimellisena kokemuksena, kuten tutkija Anna Kajander (2020) on väitöskirjassaan tehnyt. Materiaalisella kirjaesineellä on paljon merkityksiä lukijalleen ja digitalisoitunut kulttuuri on tuonut myös uusia kerroksia fyysisen kirjaesineen käyttöön. Kajander pohtii, millaiseksi lukijaksi se sukupolvi kasvaa, joka tutustuu kirjoihin lähinnä digitaalisten sisältöjen kautta. Hän miettii, kuinka esimerkiksi digitaalisessa ajassa kasvaneet lapset löytävät kirjan, lukemisen sekä näihin liittyvät mahdollisuudet, jos kirja ei ole läsnä konkreettisena esineenä. Siihen voi liittää muistoja ja joiden olemiseen liittyy tietylainen tunnelma ja tuntuma.

Koulu- ja oppikirjoista aapinen on ehkä eniten suuren yleisön tunteita herättävä teos. Aapiseen liittyy paljon myös potentiaalia ja odotettavissa olevaa. Kas-

vatustieteen professori Marja-Kristiina Lerkkanen (2017) on todennut aapises-ta, että se on ollut jo vuosisatojen ajan välittävä instrumentti, jonka avulla luku-taidon on voinut saavuttaa. Oppikirjojen ylipäätään voidaan samaan tapaan ajatella olevan välittäviä instrumentteja, joiden avulla tietoa on voitu kartuttaa. Liit-tykö koulukirjojen muovilla päällystäminen tarpeeseen pitää tieto tallessa?

Kirjojen päällystämisen voi ajatella yhdeksi (oppijalle arvokkaan?) tiedon suojaamisen tavaksi. Ikään kuin tieto säilyisi paremmin muovitettujen kansien välissä. On jännittävää ajatella, kuinka päällystämisen käytäntö on edelleen voimissaan, vaikka käsitys tiedosta, tiedon lähteistä ja saatavuudesta on muuttunut radikaalisesti esimerkiksi digitalisaation myötä ja kirjat ovat saaneet rinnalle monia sähköistyneitä tiedonvälittämisen muotoja. Kännykän käyttö tiedonetsintään ”googlaamalla” opetustilanteissa on suorastaan hämmäntävän tyypillistä ilman, että sitä ohjeistetaankaan. Toki kännykälläkin on suoja-kalvonsa ja muovikuorensa...

Lerkkasen (2017) mukaan se, onko aapinen lopulta painettuna kirjana vai digitaalisena versiona, ei loppujen lopuksi ole keskeinen kysymys. Nopeasti kehittyneet digitaaliset välineet ovat mahdollistaneet myös aapisten kiinnostavia digitaalisia versioita, jotka voivat painettua

kirjaa paremmin vuorovaikutteisuutta ja pelillisyyttä. Monet ratkaisut ovat oppimisen näkökulmasta kiinnostavia, mutta oppijan kannalta voi olla, että aapinen materiaalisena esineenä on tärkeä sen vuoksi, että se tuntuu ja siinä on se jokin – tuntuma. Aapinen materiaalisena esineenä on myös jotakin konkreettista, mitä laittaa reppuun. Voi olla, että monelle ekaluokkalaiselle myös aapisen päälylytämisen kotona on tärkeä osoitus uudesta elämänvaiheesta, koululaisuudesta. Aapinen (tai ylipäätään mikä tahansa koulukirja) on esine, joka osaltaan kietoo materiaalisesti koulua ja kotia yhteen (mt.).

Pohdittaessa kirjaa esineenä tai välittävänä alustava on kiehtovaa ajatella, kuinka menneisyyden eri aikatasot ovat aina yhtä aikaa läsnä niissä, usein toisiinsa kietoutuneina. Arkeologian piirissä vaikuttava Visa Immonen (2016) jäsentää sotkuisuuden käsitteellä tapaa suhtautua menneisyyden jäänteisiin: ihminen ei olekaan keskiössä, vaan osa aineellisuuden moniajallista verkostoa. Kontaktimuovin rinnalla kirjoja on päälylystetty eri materiaaleilla kautta aikojen. Sotkuinen aineellisuus ei tarkastele esineitä passiivisina objekteina, vaan niitä tutkitaan ihmisen rinnalla menneisyyden tekijöinä. Esineet eivät ole menneisyyden jälkiä, vaan ennemminkin menneisyyden läsnäoloa. Vanhat esineethän

(samoin kuin esimerkiksi taideteokset) ovat nähneet useampia sukupolvia, erilaisia aikoja ja tapahtumia kuin omistajansa. Tällöin aineellisuuden vaikutukset kumpuavat eritoten tavoista, joilla esineet asettavat ihmisiä suhteisiin maailman kanssa. Tällöin analogia taideteosten (ja muiden arkeologisten löydösten) kehystämisestä lasin alle tuottaa suoran linjan koulukirjan muovittamiseen: molemmat kohottavat arvoaan menneisyyden suojattuna läsnäolona. Muovin kyseenalaisesta materiaalistatuksesta huolimatta, kirjojen muovittaminen kertoo jo varhaisesta pyrkimyksestä kestävään kehitykseen.

Kulttuurinen materiaalisuus ja tuntuma

Liimaako päälylystjäaikuinen muovin ja kirjan kansien väliin kenties omat toiveensa ja huokauksensa, unelman ja odotuksensa jälkikasvunsa opintaipaleetta kohtaan? Toivottaa teoillaan onnea matkaan koulu-uralle ja kirjasisivistyksen pariin? Toivoo hänelle tahratonta opinpolkua, suojaamalla hänet läpinäkyvien pintojen väliin ja alle – ikuistamalla kirjan tiedon, opin, kontaktimuoviin?

Ihmisten, esineiden ja materiaalien väliseen suhteeseen vaikuttavat monet tiedostamattomat tunteet ja tuntemukset. Materiaaliin suhteisiin ja esineisiin

liittyvää tunnelmia ja tunteita, jotka ovat merkityksellisiä erilaisissa merkityksennannoissa, joita näihin suhteisiin liittyy (Frykman & Povrzanović Frykman 2016; Kajander & Koskinen-Koivisto 2021). Tunnelmat, usein tiedostamattomatkin, voivat olla esimerkiksi esineiden herättämiä reaktioita tai niihin liitettäviä affekteja. Affektilla tässä yhteydessä ei viitata psykologiseen ”tunteeseen, emootioon” vaan sitä edeltävään keholliseen ja tilalliseen aistimiseen ja sen voimaan, joka voi saada mitä erilaisempia muotoja (ja tunteitakin) ennalta-arvaamattomasti (Snellman 2018; Taira 2007). Tutkimuksellisesti ihmistieteiden niin kutsuttu affektiivinen ja materiaallinen käänne onkin nostanut esiin tunteiden ja aistikokemusten merkitysten näkökulman korostaen myös tunnevoimaista ja ei-kielellistä tietoa. Tuntuma on juuri tällainen tunnevoimainen ja kehollinen kokemus. Affektitutkimus on nostanut esiin esineisiin ja materiaaleihin liittyvä tiedon tarkastelun uusilla tavoilla, jolloin esimerkiksi käsityksemme esineiden ja materiaalien roolista toimijana on lisääntynyt (Kajander & Koskinen-Koivisto 2021). Myös koulun materiaaliin käytäntöihin liittyvää affektiivisuutta olisi syytä tutkia enemmän.

Mitä lie liikkuu pienen koululaisen kirjoja päälylystävän huoltajan mieles-

sä? Haluaako hän osoittaa huoltajataitonsa, vai välittää kotoa käsin arvostavat terveisensä koulun käytäntöjä kohtaan? Vai päällystääkö hän puhtaasta velvollisuudentunnosta tai tottumuksesta?

Esineet ja materiaalisuus ovat tärkeitä ja ajankohtaisia tutkimusaiheita monilla tieteenaloilla, kuten antropologiassa ja sosiologiassa, mutta kasvatustieteissä eivät vielä kovin. Materiaalisuutta voidaan pitää kattokäsitteenä, sillä siihen liittyy niin aineellinen, fyysinen materia kuin kulttuurisia, aineettomia arvoja. Ollakseen esine aineellisen kappaleen on kuitenkin liitettävä johonkin toimintaan (Ingold 2000). Tällöin siihen muodostuu suhde, käsitys tai ymmärrys esineestä sekä siihen liittyvästä käytön ja kulutuksen kulttuurista ja mahdollisuuksista. Näin olleen esineisiin liittyvät merkitykset ovat suhteessa aina johonkin aikaan ja paikkaan sekä sosiaaliseen ja materiaaliseen ympäristöön.

Tunnelma ja tuntuma ovat sidoksissa ihmisiin, paikkoihin ja esineisiin ja se kokoaa yhteen erilaisia materiaalisia, aineettomia, sosiaalisia ja affektivisia asioita, käytäntöjä sekä tapahtumia ja sattumia. Samalla kuitenkin eri ihmiset voivat kokea tunnelman eri tavoin, mikä johtuu muun muassa siitä, että siihen liittyvät materiaaliset kokemukset ovat kytköksissä aikaisempiin koke-

muksiin, muistoihin ja erilaisiin merkityksiin. Tunnelman ja tuntuman voikin tutkimuksellisenä käsitteenä ymmärtää asiaksi, joka on läsnä erilaisissa muodoissaan jatkuvasti. Tyypillisesti emme sinänsä kiinnitä huomiota tunnelmaan ennen kuin havaittaessa siinä jotakin erityistä. Esimerkiksi, jos käydessään kirjastossa törmää johonkin poikkeuksellisen äänekkääseen tapahtumaan. Vastaavasti kontaktimuovin läpinäkyvä, pehmeä ja sileä, mutta ehdoton materiaalisuus luo uudenlaisen tuntuman oppikirjaan.

Kajander (2020) pohtii, kuinka tunnelmaan liittyy usein sana ”jokin”. Esimerkiksi tilanteessa, esineessä tai materiaalissa voi olla jotakin, ja tässä jossakin on potentiaalisuutta, mahdollisuutta ja intensiivisyyttä. Usein olemme kuitenkin tottuneita rutinoituneisiin ja urautuneisiin käytäntöihimme ja johonkin sisältäytyvä potentiaali, ja sitä kautta usein mahdollisuus uudelleentarkasteluun, ohitetaan. Affekteissa ihminen on aina sulautuneena kokemukseen liittyvien materiaalisuuksien kanssa, yhdistyneenä materiaalis-intensiivisiin kohtaamisiin (Snellman 2018). Näissä affekti synnyttää uusia merkityksiä sekä uusia mahdollisuuksia keskelle uurrettua järjestystä ja hallitsevassa asemassa on muotoutuminen, ei niinkään toimija itse. Hyvän ja tutun esimerkin tästä antaa koke-

mus, jossa olemme sulautuneena kiinteästi kirjaa lukiessamme sen juonen käänteisiin, niin, että ulkopuolinen maailma ja aika unohtuu. Materiaalinen maailma tuottaa siten tapahtumallisuutta, jossa me itsekään emme pysy muuttumattomina. Vaikka äkkiseltään ajateltuna koulukirjojen päällystäminen on jokasyksyinen toistuva tapahtuma, on se materiaalisuuden näkökulmasta pohdittuna mahdollisuus uurretun järjestyksen uudelleentarkasteluun, kuten rönsyilevä nettikommentointikin asian osaltaan osoittaa.

Kulttuurisesta näkökulmasta on ajateltu, että materiaalisuus on symbolista, aineellista ja käytännöllistä. Kulttuurinen materiaalisuuskäsite pitää siten sisällään kokonaisuuden, joka sisältää toistensa kanssa vuorovaikutuksessa olevia aineellisia ja abstrakteja elementtejä. Kulttuurisesta materiaalisuuskäsityksestä käsin Lehtonen (2001) luonnehtii kirjaa esineenä, johon heijastuu tuotajiensa viesti sekä käytön jälkinä myös viestejä käyttäjistään. Kirja on eräässä mielessä toiminnan ja kulttuuristen käytäntöjen objektivoituma. Esineisiin kohdistetut merkitykset syntyvät myös suhteessa sosiaaliseen ja materiaaliseen ympäristöön, mutta niitä tuskin pystyy esittämään muuttumattomina, sillä ne ovat jatkuvan merkitystenannon prosessin kohteena, jossa myös esimerkik-

si aikaisemmat muistot ja kokemukset vaikuttavat.

Olemme tiettyssä mielessä tapojemme vankeja. Koulun yhteydessä voidaan käyttää termiä habituaatio kuvaamaan niitä juurtuneita materiaalisia ja diskursiivisia tapoja ja rutiineja, joita esimerkiksi koulun ja siihen liittyvien toimintojen ylläpitämässä harjoitamme (Snellman 2018). Uuden lukuvuoden aloituksen toistuva ilmiö, lähes kulttuuriselta performansilta tai rituaalilta kuulostava tapahtuma, kirjojen päällystäminen, on omanlaisensa esimerkki materiaalisesta habituaatiosta. Näin vaan kuuluu tehdä, joka syksy.

Vallitsevia ja omaksuttuja, tuttuja ja turvallisia luovia käytäntöjä ja ajattelutottumuksia tulee kriittisesti tarkastella ja rohkeasti haastaa. Vastaavasti Ingold (2000) toteaa paikoista ja ympäristöistä, että ne tulevat merkityksellisiksi juuri tosiasiallisten elämäkäytäntöjen välityksellä. Hän kehottaa tarkastelemaan erityisesti esineiden ja ihmisten toisiaan muovaavaa yhteiselämää paikantuneesti, ympäristöön uppoutuneena ja jatkuvasti tapahtuvana.

Lopuksi

Vai tarrautuuko muovin alle pölyhiukkasia, hiuksia ja jäljet päällystäjän omista sormista? Taas tästä tuli kau-

hea jokasyksyinen stressi. Jäi hirveä ryppy! Vaikka kuinka repisi, liimattu muovi ei irtoa nästisti, vaan vetää puolet koulukirjan kannesta mukaansa, repien mukanaan helposti kannen kuvatkin... Apua!

Ensimmäisistä koulupäivistä alkaen syksyisin repussa kotiin kantautuva oppikirja saa aikaan tapahtumasarjan, joka koostuu aineellisista suhteista sekä merkityksistä ja liittyy osaksi aineellisuuden moniajallista verkostoa. Myöskään kirja, päällysmuovi ja sen päällystäjä eivät ole erillään vaan kytköksissä, kietoutuneina. Tässä mielessä muovitettua oppikirjaa voidaan luonnehtia materiaalisesti tihkuvaksi ja vuotavaksi, jota kuitenkin yritämme päällystämisen teolla ikään kuin suojella ja pitää hallinnassamme. Ihminen uskoo hallitsevansa materiaa, mutta koska olemme kietoutuneita ja jatkuvassa vuorovaikutuksessa materian kanssa, emme voi ajatella hallitsevamme kaikkea. Esimerkiksi meren aallot kuljettavat surffaajaa oman mielensä mukaan. Uusmaterialistisessa näkökulmassa materiaalla ajatellaan olevan oma tahtonsa ja jopa mielensä. Juuri merta ja sen voimallista aallokkoa katsellessa tämä on helppo ymmärtää.

Repassa kodin ja koulun väliä kulkeva kirja päällysteineen on kuin kodin tunnelmia kouluun ja koulun tunnelmia kotiin välittävä materiaallinen instru-

menti. Kotona päällystetty oppikirja on aina omannäköisensä ja päällystäminen antaa mahdollisuuden jopa personointiin. Toisaalta voimme pohtia materiaalisuuden näkökulmasta kontaktimuovitettua kirjaa ja sen kiiltävän sileää pintaa verraten sitä nykyisiin kännyköihin: miten samalta tuo muovinen kalvo tuntuukaan. Erona toki on, ettei sormien sively muovitetun kirjan kannella luo uusia kuva-äänimaailmoita sekuntien nopeudella kuten digitaalisissa välineissä.

Kiiltävän sileä, virheetön pinta katkeee alleen ehkä täydelliseltä vaikuttavan maailman? Mutta mitä se muovi tekeekään maailmalle! Eristää, säilöo, säilyttää, kestää ja läpäisee hiukkasina jopa ihomme mikromuoveina. Paradoksaalisesti täydellisyydestä tuhoon, sillä meret täyttyvät muovista.

Olemme edellä pohtineet (kontakti-)muovia itseensä asioita mahdollistavana ja poisrajaavana aineena. Kyse ei siten ole oppikirjasta ja sen päällystämisen problematiikasta tulkintana, vaan ilmiön ympärille kerääntyvien ja sen kanssa resonovien tekijöiden tarkastelusta aineen näkökulmasta tai sen kanssa: päällysmuovin, liiman, kirjan, päällystäjän, kirjan käyttäjien, opinahjon, ja moneen muun. Kasvatuksen yhteydessä on erityisen kiinnostavaa pohtia aineiden, esineiden ja ihmisten toisiaan muovaava-

vaa yhteiselämää paikantuneesti, ympäristöön uppoutuneena ja jatkuvasti taapahtuvana. Avoimen materiaalisuuksiin liittyvän keskustelun ja ajatusten jakamisen kautta voi olla mahdollisuus löytää riittävän hyviä vastauksia. Kasvatus ja koulutus eivät ole materiaalisesta näkökulmasta historiallisesti, kulttuurisesti erillisiä tai ainutlaatuisia. Ne eivät ole myöskään luonnosta erillisiä vaan osa luonto–kulttuuri-jatkumoa. Materiaalisten tottumusten ja käytäntöjen on myös syytä elää ajassa.

Usmaterialismin näkökulmissa korostuu ajatus relationaalisuudesta, suhteesta olemisesta aina johonkin kuten kehoihin, esineisiin, materiaaleihin, luontoon. Tästä seuraa myös ihmisen subjektiviteetin ajattelemisen hyvin dynaamisena, sarjana erilaisia yhteenliittymiä ja tilanteita ja paikkoja (ks. esim. Tiainen ym. 2020). Nomadiksi kutsuttu subjekti vaeltaa eikä sitä voi ennalta tietää tai päättää millaiseksi se missäkin tilanteessa muodostuu. Tällainen subjektiviteetti eroaa hyvin paljon tavanomaisemmasta identiteettiajatuksista, jossa henkilö kertoo tarinaa itsestään hyvin ennalta tiedetysti (Braidotti 2013). Myös kirjaesinettä voidaan miettiä vaeltavana subjektina, joka vaikuttaa nuoren oppilaan maailmaan monin eri tavoin, esimerkiksi lisäämällä tietoa asioista, viihdyttämällä kuvituksellaan, haas-

tamalla lukemaan ja kirjoittamaan, laskemaan ja niin edelleen. Muovitetun arvo nousee, se muistuttaa myös vanhempien vaativasta, heitä osallistavasta käytännöstä, joka ei ehkä joka kodissa suju ilman huokauksia.

Näistä syistä niin kasvatusta, koulutusta, opetusta kuin oppimistakin tulee ajatella uudelta kannalta. Usmaterialismin kautta nähtynä ne vaativat paljon intensiivistä kuuntelemista, ihmisten, olioiden ja esineiden, aine(i)sten, materiaalien ja ympäristön välisen dialogin kuuntelua ja katselua läheltä, yksityiskohtien tasolta, mutta myös kekeilevuutta, virheiden sallimista. Kyse on myös moninaisista suhteista, relationaalisuuksista, joita syntyy kirjan, sen käsitelijöiden, koulun, repun, opettajan ja kaverien verkostosta. Tämä ei ole vain passiivista observointia, vaan oppilaiden omien ajattelun sekä strategisen toiminnan huomioimista, jotta opetus- ja oppimistilannetta voidaan toteuttaa, suunnitella ja seurata eteenpäin (mm. Lenz Taguchi 2010.)

Materian oman liikkeen, vaihtelevuuden, erityisesti vastuksen agentiaalisuuden tunnustaminen ja ehkä arvonnousukin merkitsee syvällisellä tavalla ihmisen luonto–kulttuuri-suhteen määrittelyä. Kyse on myös ihmisen asettamisesta ei-inhimillisten kanssa samalle viivalle. Materian outous ja vaativuuskin –

kuten kontaktimuovoin asettelu kirjan kansiin kauniisti, virheettömästi/virheellisesti – nostaa esiin merkittävän kokemuksen, joka yhdistää lapsen, perheen ja koulun todellisuudet. Se kokoaa myös kirjan esinemäisyyden diskursiiviseen kenttään, jossa koulu ja koti kohtaavat – millainen vuoropuhelu siitä syntyykään. Kuitenkin juuri aineen kontrolloimattomuus, materian omaehtoinen liike voi olla uuden havaitsemisen, ymmärtämisen ja myös oppimisen lähtökohta, ja ennen kaikkea se on mahdollisuus toisinnäkemiseen ja toisinymmärtämiseen.

LÄHTEET

Barad, Karen (2007) *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. Durham: Duke University Press.

Bennett, Jane (2020) *Materian väre*. Suom. Tapani Kilpeläinen. [*Vibrant Matter: A Political Ecology of Things*.] Tampere: Niin & näin.

Braidotti, Rosi (2013) *The Posthuman*. Cambridge: Polity.

Frykman, Jonas & Povrzanović Frykman, Maja (2016) *Affect and material culture*. Teoksessa Jonas Frykman ja Maja Povrzanović Frykman (toim.) *Sensitive Object. Affect and Material Culture*. Nordic Academic Press.

Havu, Sirkka (2006) *Käsinpainetun kirjan taidehistoriaa*. Helsinki: Kansalliskirjasto. <https://extra.kansalliskirjasto.fi/verkkonayttelyt/kiehtovakirja/kiehtovakirja.html> (Tarkistettu syyskuussa 2024)

Immonen, Visa (2016) *Sotkuinen aineellisuus: Menneisyyden merkityksistä ja ihmiskeisyydestä esineiden ajallisuuteen*. *Historiallinen Aikakauskirja* 114(2), 190–200.

Ingold, Tim (2000) *The Perception of the Environment: Essays on Livelihood, Dwelling and Skill*. London: Routledge.

Kajander, Anna (2020) *Kirja ja lukija digitalisoidussa arjessa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Kajander, Anna, & Koskinen-Koivisto, Eerika (2021) Aistikokemukset ja affektiivisuus arjen materiaalsen kulttuurin tutkimuksessa. Teoksessa Niina Hämäläinen & Petja Kauppi (toim.) *Paradigma: näkökulmia tieteen periaatteisiin ja käsityksiin*. Kalevalaseuran vuosikirja 100. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 350–365. <https://doi.org/10.21435/ksvk.100>

Kortekallio, Kaisa, Niskavaara, Mariia, Ouramo, Hannah, Raipola, Juha, Salmela, Tanja, Tervonen, Ate & Karkulehto, Sanna (2021) Ehdotus ihmistä suhteellistavaksi sanastoksi. *AVAIN - Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti* 17(4), 82–95. <https://doi.org/10.30665/av.100030>

Kovala, Urpo (2020) Kirjaesine, jota ei ole: Pälkäneen aapinen ja sen vaikutushistoria. Teoksessa Kaisa Ahvenjärvi, Juri Joensuu, Anna Helle & Sanna Karkulehto (toim.) *Paperinen avaruus: Näkökulmia kirjaesineen ja kirjallisuuden materiaalisuuksiin*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 128. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 63–80.

Lehtonen, Mikko (2001) *Post Scriptum: Kirja medioitumisen aikakaudella*. Tampere: Vastapaino.

Lenz Taguchi, Hillevi (2010) *Going Beyond the Theory/Practice Divide in Early Childhood Education: Introducing an Intra-Active Pedagogy*. London: Routledge.

Lerikkanen, Marja-Kristiina (2017) Aapinen ja lukutaidon opetus. Teoksessa Pirjo Hiidenmaa, Markku Löytönen & Helena Ruuska (toim.) *Oppikirja Suomea rakentamassa*. Helsinki: Suomen tietokirjailijat, 17–38.

Oksanen, Roosa (2022) Ekaluokkalaisten japanilaisiä hämmästytti suomalaisten kirjoittamattomista säännöistä – ”Luulevatko opettajat, että olemme välinpitämättömiä huoltajia?” *Helsingin Sanomat* 16.8.2022. <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000009004889.html> (Tarkistettu syyskuussa 2024)

Snellman, Mikko (2018) *Kaikuja pimeästä-hämärästä metsästä – affekti nykytaiteen oppimisen äärellä ja subjektiviteetin ekologia(ssa)*. Espoo: Aalto ARTS Books.

Taira, Teemu (2007) Energian ja emotionin välissä: Affekti ja kulttuuritutkimus. *Niin & näin* 53(2), 47–53.

Tiainen, Milla, Leppänen, Taru, Kontturi, Katve-Kaisa & Mehrabi, Tara (2020) Making middles matter: Intersecting intersectionality with new materialisms. *Nordic Journal of Feminist Gender Studies* 28(3), 211–223. <https://doi.org/10.1080/08038740.2020.1725118>

Yle (2019) Kuopion kaupunginkirjasto luopuu kirjojen päällystämistä muovilla: ”Tämä on ilmastoteko”. *Yle.fi* 20.5.2019. <https://yle.fi/a/3-10789504> (Tarkistettu syyskuussa 2024)

Sara Sintonen ja Mikko Snellman työskentelevät Turun yliopistossa opettajakoulutuksessa, Sintonen varhaiskasvatuksen professorina ja Snellman kuvataiteen didaktiikan yliopistonlehtorina.